

Ս Ի Ո Ն

ԺԵ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1941

ՊԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԸ

(ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵԻ)

Բ

Մեր երկրորդ Խմբագրականը նուիրուած է բուն իսկ տարազը յօրինողի գործին վերլուծման:

Դուրեանի շրջանը եղած էր սկզբնաւորութեանց եւ վերակազմութեան շրջան մը, Ս. Յակոբեանց հաստատութեան կրթական և տնտեսական ձեռնարկներուն համար: Թորգոմ Սրբազանի պատրիարքութիւնը զանոնք իր բոլոր երեսներուն վրայ իրագործելու շրջանը պիտի ըլլար: Թորգոմ Պատրիարքը ոչ միայն արժանաւոր յաջորդն էր Դուրեանին, այլ հոգեկան ժառանգութեան մը իրաւունքով՝ կը զգար թէ ինք պէտք էր երթար դնելու ձեռքը իր հոգևոր հօր որբացած ու սրբացած մաճին վրայ, շարունակելու համար՝ նոյն հաւատքով, նոյն նուիրումով և նոյն տեսիլքով, հերկի և վարուցանի սրբազան աշխատանքը, Հայ Երուսաղէմի անդաստանին մէջ:

Իր սէրը Դուրեանի յիշատակին և գործին նկատմամբ, պաշտելութեան կը հասնէր, և անկեղծ այս հաւատքը՝ Սիոնի բարձունքին սկսուած գործին համար, իրեն ոյժ և կոբով կը ներշնչէին:

Անտեղի չէ հոս յիշեցնել թէ երեսունէ աւելի տարիները որոնք Թորգոմ Սրբազանի նախասօղիմեան շրջանը կը ներկայացնեն, նոյն այս զգացումին կիրարկումը եղան: Իր կոչումի առաջին տարիներուն իսկ, ան ունէր յղացքը իր ասպարէզին, և ծրագիրը իր ապագայ գործունէութեան: Եկող տարիները զայն իրագործեցին զմայլելի յարասեւութեամբ: Այդ իրաւունքով՝ ան կուգար իր վարժապետին կէս ձգած գործը շարունակելու, և եթէ ուրիշներ յարմարագոյն և միակը կը նկատէին զինք այդ դերին, ինք ևս իր ներսէն կը զգար թէ պարտք մ'ունէր Դուրեանին յաջորդելու: Կոչումին ձայնն էր ասիկա, շատ քիչերու մէջէն լսելի, մաքուր և անանձնական:

Դուրեան խորապէս իմացապաշտ և քիչ գործօն նկարագիր, իր կեանքի վերջին շողափայլումը կուգար ապրելու, վերջալուսային հոգեբանութեամբ մը, որ կը շլացնէ, բայց չի կենսագործեր: Իր պատրիարքութեան տարիները կազ-

մեցին «առ ջուրս հանգստեան» չըլան մը. Գուրեանի «անցնելու մօտ» երազները պիտի մնային օդագեղ և ծփուն փափաքներ, եթէ իր հոգեհարազատը, կորովի ձեռքով զանոնք իրականութեան զետեմին կապելու, մարմնաւորելու յառաջադրութիւնը ունեցած չըլար ի մօտ: Մեծ այդ գործը բեղմնաւորելու հաստատու յարատե ոգիին արդիւնքը եղան վարչական, տնտեսական, կրթական և ժողովրդասէր գործունէութիւններ՝ որոնք իրեն ապահովեցին մեծագոյն տեղեկէն մին Ս. Աթոռոյ երջանկայիշատակ պատրիարքներու շարքին:

Մեծ եկեղեցականի իր կոչումը Ս. Աթոռոյ իր պատրիարքութեան ընթացքին յայտնաբերուեցաւ քանի մը մարդերու վրայ: Անոնցմէ առաջինն է Ս. Աթոռոյ վարչամիաբանական և տնտեսական մարդերուն մէջ իր իրագործած բարիքները: Գուրեանի մահէն վերջ երուսաղէմի Միաբանութիւնը կ'օժտուէր երիտասարդ հոգևորականներու փաղանգով մը. նորի և հինի գիրքերը անխուսափելի կը մնային: Թորգոմ Սրբազանը հաւանական այս բացուածքը հակա-կշռել և արգիլել կը յաջողէր զմայլելի swiftnessով մը, յաճախ յորդորման և ամօքման իրեն յատուկ կերպերով: Իր մաքուր և օրինակելի կենցաղով, հայրական գուրգուրալից զգացումներով, մտքի բարձրութեամբ, և մեծ հեռապատկերներ ընդգրկողի իր ձգտումներովը, անխառն հիացում և պատկառանք կ'առթէր թէ՛ հիներուն և թէ՛ նորերուն: Հակառակ այս շքեղ կոյմերուն և զեղեցիկ արժէքին, Թորգոմ Սրբազան սիրեց հայրական ուղղութիւն մը որդեգրել, մեծ եւ սրտառուէ տուն մը նկատելով դարաւոր այս հաստատութիւնը, հոն ստեղծելու համար խիստ կարգապահութենէ աւելի, զիտակցութեամբ եւ վստահութեամբ ընդգրկուած փոխադարձ սիրոյ վիճակ մը: Գիտենք թէ ո՛ւր կ'առաջնորդէ երբեմն հօր մը սէրը, և սակայն զիտենք նոյն ատեն թէ այդ սէրը չի տկարանար խրատաշունչ օրէնքներու և դառն կարգապահութեան մը ընձեռելիք հաւանական բարիքներուն առջև:

Գիպուածաւ չէր որ ան snlն կը կոչէր այս սուրբ յարկը, վասնզի հոս հաւաքուողները գործի կամ շահու հալորդութեամբ մէկտեղուած չէին, այլ նուիրումի ուխտով զոյաւորուած եղբայրութեամբ մը, որ եկած էր ապրիլ եւ իրագործել հաւատքի և սիրոյ կեանքը: Աստուծոյ փառքը և ազգին սէրը միաձուլելու սրբազան վառարանը նկատեց միշտ այս դարաւոր ժառանգութիւնը, եթէ զայն կազմող միաբանութիւնը չկարենար փառաւորել զայն իբրեւ աստուածապաշտութեան կայան, ատով կը միազնէր Աստուծոյ նայուածքը, իսկ եթէ չը ջանար զայն վերածել մաքուր և ազնիւ ազգասիրութեան վառարանին, պիտի խոժոռէր ազգին պայծառ ակնկալութիւնը:

Գիտէր նոյնպէս թէ այս հաստատութիւնը որուն իբրեւ հայր և պետ կուգար ինք, տառապեցուցած էր մերձաւոր անցեալին մէջ ազգին խղճմտանքը, մանաւանդ չէր նորոգած ինքզինքը, ընդառաջելու համար նորոգութեան ճամբուն կեցած ժողովուրդի մը կարելի հոգևոր և իմացական կարիքները, որոնց վրայ ամենէն աւելի իրենց շեշտը պիտի դնէին յետպատերազմեան խստագոյն պայմանները, երբ ընդհանուր կարօտութեան մէջ հրաշքի մը գինով, իբրեւ նոր օրերու տապան մը, Հայ երուսաղէմը կը մնար իր նիւթեղէն իրականութեան մէջ անայլալ ու ամբողջ: Այս մտածումով և զգացումներով ան առաջնորդեց և ապրեցաւ իր եօթը տարիները:

Իր օրով, Սիոնի տունը, ամբողջ սփիւռքի հայութեան ակնկալութեան, զորովի ինչպէս հպարտութեան առարկան եղաւ: Շքեղ նուիրատուութիւններ և իր մեծ անձնաւորութենէն ձգուած այցելութիւններ և անոնց խորունկ տալաւութիւնը, անսուտ վկաներ են այս վերանորոգ վիճակին:

Բայց առաւելապէս պարտք է ծանրանալ տնտեսական այն բարենորոգմանց և արմատական կարգադրութեանց վրայ, որոնք մէկ օրէն միւսը պիտի յեղաշրջէին նաև այս հաստատութեան ելեմտական դիմագիծը:

Պատկեր էր իր մէջ սարսափը որ դարէդար ճնշած էր այս հաստատութեան սրտին, և զոր ինք «պարտքի վիշապ» որակեց: Չենք մանրամասներ միջոցները զորս ինք որդեգրեց այդ աղէտ արհաւիրքը հակակշռելու համար: Սարսափի այս զգացման մէջ իր հետ ունէր ան ամբողջ Միաբանութիւնը, որուն կամաւոր զոհողութիւնը միայն կարելի պիտի ընէր կտրուկ միջոցներու զործադրումը:

Թորգոմ Պատրիարք զիտէր թէ իր ձեռնհասութեան սահմանին մէջ էր վանքին վարչական, կրօնական և կրթական պահանջներուն սատարման գործը: Իր միակ մտատանջութիւնը նիւթական մատակարարութիւնն էր: Անհրաժեշտ էր մասնագիտական քննութիւն մը՝ կացութիւնը ճշտելու, եւ ծրագիր մը՝ պարտքին պարբերաշրջման համար: Ոսկան Պէյ Մարտիկեան, ելեմտագէտի իր մեծ յարմարութիւններով, հրաւիրուեցաւ այս գործի իրագործման: Ոչ միայն պարտքի զոյացման պատճառները մակաբերուեցան, այլ մանաւանդ անոր բարձման միջոցները ցոյց տրուեցան, զծելով ելեմտական ուղղութիւն մը վանքին համար: Շնորհիւ այս ուղեգծին և ձեռք առնուած միջոցներուն, եօթը տարիներու համեմատաբար կարճ ժամանակի մէջ վանքի պարտքէն կը վճարուէր եւրեսուն հազար ոսկի, և Ս. Աթոռոյ կալուածական հարստութեան վրայ կ'աւելնային աւելի քան եօթանասուն հազար ոսկիներու արժողութեամբ հասութարեք չէնքեր, հակառակ վերջի երկու տարիներու երկրի խռովայոյց վիճակին բերումով հասոյթներու նուազումին:

Վանքին տնտեսականը բարւոքման ճամբուն մէջ էր. մեղք որ երկինքը զլացաւ Թորգոմ Պատրիարքին իր նախաձեռնութեան լիազոյն արգիւնքը՝ պարտքը բոլորովին ջնջուած տեսնելու գերազանց միտքարութիւնը: Սակայն ինք ըրած էր լուազոյնը, և երուսաղէմի պատրիարքներու տարեգրութեանց մէջ իր անունը ոսկի տառերով արձանագրուած պիտի մնայ, իբր հիմնադիրը վանքի նոր շրջանի ելեմտական վերականգնումին:

Այս երկու մեծ պարտականութիւններէն աւելի, անիկա երուսաղէմ կուգար առաւելաբար մտաւորական վարիչի քաղցր ու հպարտ յառաջադրութիւններով:

Ան ալ պատրիարքութեան պաշտօնը կը ստանձնէր «ամէն բանէ առաջ շարունակելու համար սուրբ վրէժխնդրութեան գործը» իր մեծ նախորդին: Ինչպէս իր նախորդն ու հայրը, նոյնպէս ինք, այս աթոռին մեծագոյն դերերէն մին նկատեցին կրթական գործը. հոգևոր գործիչներ հասցնել, Ազգին և Եկեղեցիին կրօնական կարիքներուն սատարման ի խնդիր. այս էր իրենց հասկցած և յաճախ կրկնել ուզած «անարիւն և սուրբ վրէժխնդրութիւնը», վայել հայու հոգիին:

Դուրեանի մահով, և Բաբգէն Սրբազանի Անթիլիաս մեկնումով, ժառանգ-

զաւորաց Վարժարանը կը կորսնցնէր բազմահմուտ և հմայիչ դասախօս մը եւ պատրաստուած ուսուցիչ մը: Նորահաս երիտասարդ սերունդին մէջ չէին պակսեր ոյժեր, սակայն պէտք կար վարիչ ձեռքի մը:

Թորգոմ Պատրիարքի առաջին գործերէն մին եղաւ ժառանգաւորացի եւ Լ'նծայարանի ուսումնական ծրագրին վերակազմութիւնը: Այդ ծրագրին բարւոք իրազործում ապահովելու համար, երուսաղէմ կանչեց, իբրեւ ուսուցիչ, Պ. Շահան Պէրպէրեանի և Պ. Օշականի նման փորձ և մասնագէտ դաստիարակներ: Ընթացք առին զրական և բանախօսական երեկոյթներ, դպրոցին մտաւորական մթնոլորտը ոգևորող: Ինք ևս կրթական այս գործունէութենէն խանդավառ՝ ստանձնեց Լ'նծայարանի եկեղեցագիտական ուսմանց դասախօսութիւնները՝ նման իր նախորդին:

Իր ամենէն մեծ իղձերէն մին էր, որ երուսաղէմը դառնար մտքի կեդրոն մը. բայց այս ոգին կարելի չէր մէկ օրէն միւսը ստեղծել, պէտք կար յարատեւ և կանոնաւոր աշխատանքի:

Խոր հաւատքը ունինք թէ առանց իր կանխահաս մահուան, անոր սրբտին լաւագոյն մէկ փափաքը պիտի գտնէր իր համեմատական իրազործումը, որքան որ պիտի ներէին տիրող պայմանները սփիւռքի մէջ առհասարակ, և երուսաղէմի համար մասնաւորաբար: Այսօր կ'ողբանք անոր պակասը, առաւելապէս այս կէս մնացած ոգեղէն վերանորոգման հեռացման պատճառով:

Երիտասարդ հոգևորականութիւնը իմացական աշխատանքի մէջ տեսնելու, գանոնք առ այդ մղելու իր փափաքն ու նախանձաւորութիւնը կը մնայ մէկ տիրական, զեղեցիկ առաքինութիւնը անոր դէմքին:

Ինչ որ ալ ըսենք սակայն, այն սերունդը որ գոյն առաւ Թորգոմ Պատրիարքի ստեղծած ոգևորութեան և երազած ծրագիրներու շերտութեան մէջ, կը կրկնէ նախորդ սերունդին ճակատագիրը զրեթէ նոյնութեամբ: Տարիքէն քիչ մը աւելի պաշտպանուած այդ սերունդը, տուած է լիովին ինքզինքը այս հաստատութեան սպասին, և անոր բազմերես կարիքներուն: Կը զրէ, կ'ուսուցանէ, կը քահանայազործէ, կը սպասարկէ ամէն ուր որ զգալի է կարիքը այս կերպ ծառայութեանց. հակառակ իր մատաղութեան, ան երևան կը բերէ հաւատք, արիութիւն, ու մանաւանդ ապագայի յոյսերու վրայ լայնօրէն բացուելու ընդարձակ երազ. կողմեր՝ որոնք աւելի շեշտուած կերպով կը ճշտուին Թորգոմ Սրբազանի օրինակը, մտապատկերը ունեցող երիտասարդ վանականներուն մէջ:

Այս սերունդը իր գործունէութեան մայր ակօսը պիտի սրէր ընտրել ժողովրդային ծով պէտքերուն ընդմէջէն, հասնելու անոնց յանձանձումին, այս կերպով իրազործել ջանալով այն իտէալը որ կէս դար առաջ մարմին առաւ, ինքզինքը կերպադրեց յանձին Արմաշականներու խումբին, և զոր մեր ճակատագիրը ջարդուփշուր նետեց մեր ոտքերուն: Թորգոմ Սրբազանի սերունդը կը հաւատայ այդ իտէալին ու կը հանդերձէ ինքզինք անոր լրիւ իրազործման:

ԽՄԲ.

